

A TEGNAP A MÁBA HAJOL*

Vergődéssé és gomolygássá vált minden, minden a felszín alatt. Az emberek ide-oda himbálóztak, akár a szélben a falevelek. Ez a gyámtalan lengés és a lengés hullámvásában fellépő bizonytalanságérzet hozta felszínre ismét a kivándorlás gondolatát. Vagy itt pár garasért dolgozni, küszködni és várni, vagy szedi az ember a sátorfáját és ki Amerikába, ahol — ahogy az idáig elhallatszó hírek szóltak — sokkal jobban és sokkal könnyebben boldogulhat az ember, mint ebben a boldognak hazudott hazában.

»Amerika... Amerika... A boldog és gazdag emberek hazája!« ...

Így mondogatták egymás között, s még azt is szinte látni vélték már, hogy ott mindenki könnyen dolgozhat, ott mindenki jól kereshet, ott minden ember, ha merészen nekivág, dús jövedelmet biztosító állást találhat magának, és ha ez már megvan, akkor minden rendbe jön, mert a dollár az jó pénz... Az igazi pénz... Ez itt?... Ezt nem is ismerik a nagyvilágban és nem is adnak érte semmit...

Úgy megindultak megint, mint akiket valami láthatatlan Csorda közbe terelnek; batyukkal, zsákokkal, tarisznyákkal rogyásig megrakodva mentek, és minden erejüket összeszedték, hogy legalább addig kibírják...

És aztán...?!

Amikor ott találkoznak, az az első, amit kiböknek:

»Levelet írok haza!«

Minden találkozáson egyszeribe előkerül egy dióhéjnyi életrajz egy kis magyarázatul, vagy talán inkább igazolásul, hogy miért ment ki hazájából olyan messzire... Ilyenkor kiderül: egyiknek is, a másiknak is az a szándéka, hogy pár esztendei kitartó munkával megalapozza életét és...

»Ez is aranyláz lenne, mint pár esztendővel ezelőtt a Kanadába és Alaszkába induló kivándorlóké volt?«

És amikor kiérték, kevéske pénzüket fölélve kúrúlnéztek, akkor hasított beléjük a kérdés:

»Hát — ez Amerika?«

Nem egy közülük hónapokig nyomorgott; Máyer Ervin mészáros mesterlevéllel a kezében egyik vágóhídtól a másikig, utána meg egyik vendéglőtől a másikig ment valami munkát keresni, s végül mosogató

* Részlet a szerző *Csordaközben* című regényéből.

legénynek vették fel; Koleszár Péter vékonydongájú földművesből dokkmunkás lett, Bauer Kálmán pedig meg se írta haza, hogy mi lett belőle...

De volt őszinte válasz is, mint amelyet Csordás Boldizsár küldött a kivándorlás gondolatától megbokrosodott Andris öccsének a levelére.

»Ide kijönni nagyon nehéz és kemény elhatározást jelent, mint ahogy több mint tíz évvel ezelőtt nekem is sok vívódást jelentett... Itt sem fenéig tejföl az élet... Itt csak az érhet el valamit, aki nagyon agyafúrt, vagy aki úgy dolgozik, mint egy állat, és belenyugszik abba, hogy majd idővel még rendes lakása is lesz. Ez annyit jelent: megelégszik étel-italba a kevéssel... Ha pedig azt akarod, öcsém, hogy fiatal életéveidben beérd a kevéssel, azt otthon is megkapod. Azért nem érdemes minden kis örökséget eladva az óceánon átkelni... Nem érdemes, mert ez itt egy idegen világ, ahol minden és mindenki idegen... Még a kutyák se olyanok, mint otthon, még a macskák se, még a madarak se...«

Amikor ez a válasz ilyen tartalommal megérkezett, Andris a faluból bevitte a városba a levelet Etelka nővérének, hogy a családban együtt olvassák el és együtt tárgyalják meg: mitévők legyenek.

Ki tudja, hányszor olvasták el ketten az Amerikából érkezett levelet és a zaklató gondolatok között hány órán át tépelődtek mind a ketten. Mert Boldizsár sorai nyomán előpakodtak az itthoni családokat már nem egyszer felbolygató kérdések: »Hányan vannak ott kinn olyanok, akik hazalátogatásra még csak gondolni sem mernek, és hányan olyanok, akik még innen, a hazai szegénységből akartak örökölni, hogy lányukat férjhez adják, vagy fiukat iskolába járassák?... És hányan voltak olyanok, akik onnan viselt fehérneműt, cipőket, ruhákat küldtek haza rikitó színekkel... És az, amit Erzsi néni olvasott fel lánya leveléből: »Add el, anyám, a házádat, gyere ki hozzánk, itt vigyázol a gyerekekre, amíg mi az urammal a munkahelyen vagyunk, dolgozhatsz majd itthon, és — megleszel velünk«... »

— Ezek mind hazudnak, és még onnan is haszontelenek! — mondta István este, amikor munkájából hazaérkezett és felolvasták neki a levelet. — Ki vallja be azt, ilyen messze az otthonától, hogy vállalkozása kudarccal végződött?... Nem vallja be, hanem elhallgatja, vagy hazudik...

— Mit mondasz? — kérdezte Etelka leplezett belső félelemmel, mert ingadozott. Tudta, hogy öccse nagyon tud dolgozni, ha kell, úgy dolgozik, mint egy állat. És...

— Hát mit írt a bátyád? — vágta rá István figyelmeztető hangon. — Épp most olvastad el újra a levelét... Vagy nem jegyezted meg magadnak a szavait?... Úgy látszik, nektek Csordáséknak mindent háromszor kell megmondani: az írott szó mellett még külön élőszóval is meg kell magyarázni, akkor, de csak akkor lehet, hogy megértitek, vagy fölfogjátok a dolgok lényegét...

Az asszony erre elhallgatott, tétován lehajtotta a fejét és meg se mozdult.

Öccse ott állt mellette, és várta azt a szót, amely feltöri a percekig tartó feszült csendet. Mivel ez nem jött, nővére csak hallgatott, mint akiben egy elhatározás már végképp megért, kimondta:

— Aki tud dolgozni, az ott is tud dolgozni. Én még jobban, mint a többiek... Igen!... Nekem ott a helyem... És majd meg is mutatom, mint ahogy Kántor Laci megmutatta, akinek már háza is van, pedig csak szobafestő. Meg aztán...

István az elszánt legényre emelte tekintetét, és kesernyés hangon mondta:

— Bánom is én!... Menjete, ahová akartok!... Ha itt nem tudtok boldogulni, akkor oda, ahol azt remélték... Mert — mindenki ott keresi a kenyerét, ahol tudja: ha úgy tetszik, minket sose látva, a világ túlsó felén is...

Erre Etelka, féltőn, mint egy anya, öccséhez fordult. Halkan szólt, hogy ocsúdjon már.

— Mondd, Andriská: mi készíted téged arra, hogy kimenj Amerikába? Ennek a levélnek az az egyetlenegy sora?

— Nem!

— Hát?

— Nem ez, hanem az a levél, amit menyasszonyom, Róza kapott a nagybátyjától, aki ott kint egy óriási húsgyárban dolgozik.. Maga a gyár akkora, mint a mi falunk.

— Egy levél, az csak egy levél...

— Nem csupán egy levél az — vágott közbe Andris —, hanem abban a levélben azt is megígérte, hogy kivitet bennünket. Négy gyereke van. Ő is, meg a felesége is dolgozik. Róza majd a gyerekek mellett lesz, nekem pedig egy bútorgyárban szerez munkahelyet; ott dolgozhatok, mint segédmunkás, de a jövedelmem így is, úgy is több lesz, mint amennyit itt kereshetek.

— Mennyivel több?

— Sokkal.

István ismét a magabiztos legényre emelte tekintetét.

— És azt tudod-e, hogy mennyibe kerül ott az élet?

— Azt én nem tudom, de azt írta Faltin — a menyasszonyom nagybátyja, aki ott aztán mindenben jártas —, hogy abból a pénzből, amennyit az ember egy héten megkeres, abból még félre is lehet tenni...

— Mennyit lehet félretenni?

— Azt én még pontosan nem tudom, de szép pénzt...

István egyre csak forgatta kezében Boldizsár levelét. A kék borítékon nézte a New York-i bélyegzőt, a bélyeget a szabadságszoborral, aztán a levélpapíron a kusza, itt-ott helyesírási hibáktól megbotlott sorokat, mint már aki az idegenségben szépen, lassacskán felejtani kezdi anyanyelvét és csak keresgéli a szavakat, melyek közé a »j« helyet az »y« ide is, oda is belevegyül. Letette a levelet az asztalra, hosszasan nézte a távolról érkezett ákombákot, s mintha már fogal-

mazta is volna a választ magában, mormogott: »Egy testhosszal lecsúsztál, Bódi sógor, a többi mögött... De kár érted!... De kár érte-tek, hontalanok... Kár!«

Közben észrevette, hogy legkisebb sógorát megzavarta a hosszú csönd. Úgy tűnt, gondolkodóba esett: mérlegel magában valamit, s szeretne valamitől szabadulni, mert úgy érzi, egy lánc húzódik rajta keresztül.

— Én úgy gondolom — igyekezett István kihasználni ezt a pillanatot —, itt is meg tudnál te élni, öcsém, ha másképpen gondolkoznál, és nem az általad elképzelt vagyon megszerzése: nem a »szerzés« lenne az egyetlen célod.

— Itt?... Ahol nincs elég munkahely, és hány ember kínálja kétkeze munkáját, vagy nem azt csinálja, amit tanult, hanem egy dűlővel lejjebb áll a sorba?!... Itt csak azok juthatnak egy rendes munkahelyre, akiknek valahol valamilyen atyafiságuk van... Ha esetleg van egy nagybátyjuk, aki — mondjuk — segíteni akar rajta és beajánlja...

— No, no! — mordult föl erre István, mint akit most igazán telibe találtak.

— É... én... nem akartam ezzel semmi rosszat mondani — mentegetődzött Andris —, csak azt, hogy ha itt nem megy, márpedig nem megy, akkor én elmegyek... Engem nem tarthat vissza senki, most már senki, mert mindenünket, amink volt, eladtuk, épp csak két párnát hagytunk meg, hogy legyen mire a hajóban a fejünket lehajtani... István sógor, itt már nekünk semmi keresnivalónk nincsen!

— Nincs?

— Nincs, ha mondom!

István erre mélyen elhallgatott.

— Hiszen maga ist azt mondta, nem is egyszer — folytatta Andris egyre nagyobb hévvel, mint aki érzi, hogy most kikerülhet a szorítóból —, hogy itt csupa nagyurakkal, nagybirtokosokkal, tolvajokkal meg éhenkórászokkal van tele a világ... Hónapok óta... igen... hónapok óta keresi, kergeti a tolvajokat ott a városi anyagraktárban, meg a majorban is, de ha megfeszül, akkor se találja meg őket sehol, de sehol... Tudja, hogy miért nem találja meg őket?

Etelka, hogy ne hallja ezt az öt annyira izgató vitát, sietve kiment és lányait is kihessegette a szobából, hogy ne legyenek tanúi annak, ami itt most lejátszódik, mert még a falaknak is füle van, és ki tudja: ha kihallatszík minden, amit az öccse mond, és az ura mondott őszinteségi rohamában, meg amit a nagyságos tanácsos úrtól hallottak, meg ami miatt zúg meg morog a város peremén a nép, akkor előbb-utóbb megjelennek a csendőrök, mert azok a Fehér kereszt melletti laktanyájukban másra se várnak, minthogy lecsapjanak a lázongókra meg a békétlenkedőkre.

— Azt kérded, öcsém — hajolt most közelebb kis sógorához István —, hogy én miért nem találom a tolvajokat?

— Nemcsak kérdelem: tudom is!

— No, akkor ki velem!

Andris kínlódva, vergődve sokáig évődött: kimondja-e azt, ami benne annyi éve forr? ... Kimondja-e, amit annyiszor látott és hallott az emberek között, a családokon belül, a testvérek között, és amiről mindig a moslékkal teleöntött vályút megrohanó disznók jutottak az eszébe? ... Ott, a vályú előtt, az erősebb mindig félrenyomja a gyengébbet, még bele is harap, csak hogy ő zabáljon többet... Aztán a macskák: hogy elragadja egyik a másiktól a falatot?!... Aztán a kacsák... Aztán a csibék... a másik kis csibe kivérzett lábáról is letépik a bőrt...

— Hát nem mondd meg? — kérdezte most már szigorúbb hangon István, mint aki az idősebb jogán szól.

A kérdezettnek most, az innen távozóban lévő lelkének válsága idején, nagyon nehéz volt a kavargó érzésekből kitépnie magát. Most, amikor már így, útra készen áll, amikor mindentől és mindenkitől el kell szakadnia, akiket valaha szeretett (mert mégiscsak szerette őket), most mondja ki? ... Hogy ez maradjon meg utoló szónak távozása mögött? ... Hogy így maradjon meg itt az emberek emlékezetében, és a tengerentúlon ki tudja, milyen a világ: milyen emberek fogadják majd? ... És ha ott is ilyenek az emberek? ... Ő meg azért menekül innen, hogy talán majd ott másképpen kel föl a nap...

István leült melléje. Cigaretét csavart, hosszasan, gondosan; vastag, kidolgozott ujjai az ilyen babramunkánál elég ügyetlenül mozogtak. Ebben a kereszteződésekkel teli feszült hallgatásban még ügyetlenebbül. Végre sikerült megnyálanzania a papírt, végigsimította a cigarettát, megnézte: jó-e. Rágyújtott, egy darabig a gyufa lángját nézte; a láng mögül nézte Andrist, és csak most vette rajta észre, hogy ez nem is olyan együgyű ember, mint amilyennek eddig vélte... Nem tutyimutyi, nem anyámasszonyi katonája... Lehet, hogy egy kicsit sunyi, vagy talán ravasz, de — nem hazug... De lehetséges-e az, hogyha valaki a hajszálnak egy századrésznyi darabkájában sunyi, és csupáncsak enyiben ravasz, hogy az nem hazug? ... Ezek úgy párosulnak, ha megtalálják egymást, akár a tetvek, s mindig összeragadva élnek. Szívják a másik vérét mindig... Kiszívják az egészséget is talán, ha az embernek nem lenne tíz körme, amivel védekezni tud ellenük; ha nem lenne tenyere, ha nem lenne ökle, ha nem lenne...

Andrist majd megfojtotta ez a nagy hallgatás, és a rászzegeződött szempár. Torka elszorult, olyan nehezen lélegzett már, mint egy fuldokló, aki aztán, hogy meg ne fulladjon, kinyitja a száját, de a saját fülével is hallja, hogy alig jön ki rajta hang.

De mégis megszólalt. Határozottan, csöndesen beszélt:

— Azt mondta nekem egyszer a mesterem Nemesmiliticsen, és az még ma is ott, abban a »nemes« faluban, okos ember hírében áll, igen, ő azt mondta: »Fiam, azt el ne feledd, hogy mindig az erősebb kutyá b.... k«...

István csak a cigarettáját szívta. Egy szót sem szólt. Egy kis bort öntött a sárga cserépkancsóból öccsének is, magának is az öblös poharakba és nézte a lámpafényben, hogy milyen zavaros a bor: olyan zavaros, hogy nem lehet átlátni rajta. Pedig az igazi boron át lehet

látni, a poharat fogó ujjá legvékonyabb vonalát is meg lehet látni, de ezen át nem... Azon tünődött, hogy a penészgombák csak a szegény ember borát lepik el, meg a lusta szőlősgazdák hordóiban hemzsegnek... Van-e valahol valami, vagy lesz-e, ami az élet minden penészgombáját megsemmisítheti?

Lassú mozdulattal, mint akinek már ez is nehezebbre esik, Andris felé fordult.

— Az a te mestered... amit mondott, azzal megközelítette az igazat... Megközelítette...

— Megmondta!

— Azt nem lehet csak *úgy*, megmondani... Mert az, ami itt van, és ami itt lesz még, azt nem lehet csak *úgy*: megmondani.

— Lehet...

— Hát — ezért a »lehet«-ért indulsz te neki a tengernek?

— Én azt így nem tudom megmondani.

— Nem?... Hát akkor hogy?

— Valami késztetett, innen, belülről űzött, hogy menjek el innen.

— Mi?

— Nem tudom.

— Ezt se tudod?... Akkor meg minek indulsz neki egy olyan nagy útnak, melynek a végét még csak nem is sejtjed?

Andris erre megint lesunyta a fejét.

»Ez sunyi!« — mormogta magában István. — »De, — az is lehet, hogy ezt is kinövi, mint gyerekkori gyámoltalanságát, hacsak ott, azok között bele nem pusztul.«... »Ki tudhatja, mi lesz vele az idegen emberek erdejében?«... »És elviselheti-e majd a Faltin úr kíméletlen kizsákmányolását?«... »És azt, hogy a fiatal feleségéből cseléd lesz az újvilágban?!«...

Megint töltött, s nézte az undorítóan zavaros bort, amelynek se igazi színe, se igazi íze nincsen. Csak azt nem tudta, miért töltött újra meg újra belőle, és azt se tudta, hogy miért isszák ezt az ezért vagy másért megszomjazott emberek.

Az újabb pohár újabb lendületet adott a szívnek, a gondolatnak. Ez hevesebben vert, amaz zűrösebben kavargott: egyik üzte, hajtotta a másikat. István a legény vállára tette a kezét, megszorította egy kicsit vállperecét, talán azért, hogy ocsúdjon fel.

— Ha nem szólsz, igyál!

Andris fölvette a poharat, de nagyon nehezen ment le torkán a bor. Cigányútra szaladt. Hevesen köhögött tőle, fuldoklott, a mellét verte, hogy vége szakadjon ennek a lélegzetvesztésnek. Amikor ismét visszanyerte szerveinek nyugalmát, gondolatai is összekapcsolódtak.

— Nem mondom... Igaz!... nem lesz könnyű innen elszakadni, de a Róza mindig azt hajtja: menjünk, csak menjünk!... Meg — már nem is tudom hanyadszor — Faltin, a bátyja is azt írja...

— És a te bátyád, Boldizsár?

Mint aki most legjobban szeretne valakibe belekapaszkodni, Andris az ajtóra szegezte tekintetét. Mintha megérezte volna: nővére, Etelka éppen akkor lépett be a szobába.

István tudta, hogy ez nem véletlen. Felesége hallotta az utolsó kérdést, és lehet, hogy még az előbbi beszélgetést is.

Etelka halk léptekkel az asztalhoz közeledett, aztán — mint aki erre már elszánta magát — a gondolataiba merült két ember közét hajolt.

— Itt lenne az ideje, hogy Andrist előkészítsük az útra.

Mindketten fölnéztek. Az egyik szempárból kiérződött, hogy ezt várta, a másik... elnézett valahová... valahová az időbe...

— Már azon is gondolkoztam — folytatta Etelka kissé felszabdaltabban —, hogy mi a legfontosabb dolog egy ilyen nagy útra. Ennivaló, valami edényféle, amiből az ember vizet ihat, ha megszomjazik, cérnáról meg tőről sem szabad megfélekedni, mert az ember sose tudja... Iluska lányom — szólta ki az ajtón —, szaladj csak át a Löwy bácsihoz és vegyél pár darab tűt, persze nem egyformákat, és fekete meg fehér cérnát... Meg házi cérnát is, azzal jól el lehet kötni... mindent... mert egy ilyen hosszú úton sose lehet tudni, mi adódik elő...

A szólított kisleány hallotta anyja parancsát és futott is már a boltba, pénz nélkül, mert ők is »beírásra« vásároltak, mint azok ott, a város peremén lévő szatócsboltban... Ki itt, ki ott íratta fel, amit kért, de mindenkinek volt valami, amit felírtak az ilyen vagy olyan füzetbe. Csak az volt a kérdés: kinek mikor, hányszor és mit írtak fel, mert akkor akadtak olyan számlák is, amelyeket nem lehetett pénzzel letörleszteni.

A késő éjszakai órákban az egész család talpon volt. Még a leányok se aludtak. Az egyik a még párna alatt kelő tésztára vigyázott, a másik a pogácsát leste a sütőben, a harmadik az anyja körül sündörgött, hogy ő is tegyen, cselekedjen valamit, mert most mindenki — gondolták a gyerekek — Andris bátya javát akarta szolgálni, mert hisz kimegy Amerikába, ahol olyan szép és oly sokat ígérően boldog a világ, hogy abból majd önök is jut valamicske, hogy szebbé tegyék ezt az ő Csillag utcai parányi életüket.

Mindenki várt valamit ettől a lázas készülődéstől, csak István nem. Egyre mélyebben és mélyebben merült bele a hallgatásba; nézte, mozdulatlan arccal szemlélte a nagy sürgölődést, s valami kimondhatatlan megindultsággal, csodálkozással és keserőséggel látta, hogy felesége ebbe az ő szemében esztelennek tűnő készülődésbe jobban belemerült, mint azokba a cselekedetekbe, amikor a mindennapi élet vagy akár az ünnepnap egy-egy rezdülésében a saját férjéről vagy a saját gyermekeiről van szó.